

СИМВОЛІКА ЧИСЛООБРАЗІВ У ЛІРИЦІ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ

Природа і значення чисел здавна привертала увагу людства. Їх вивчали піфагорійці, певні числові коди зафіксовано в Біблійних текстах, у кабалі, у фольклористиці. Своє розуміння і трактування чисел висвітлювали філософи, письменники, поети різних епох. Числову символіку у філософському та художньому просторі досліджували І. Мойсеїв (у числокодах ментальності) [10], О. Росінська, досліджуючи поетичну творчість В. Стуса [11]. Елементи числової символіки в “Поезії і правді” Й.-В. Гете розглядав Г. Шевців [15], деякі аспекти числообразів у творчості В. Стуса [3] та М. Руденка [2] проаналізовано в наших попередніх дослідженнях.

Своєрідною є філософія трактування природи чисел і в ліриці І. Калинця, яку він розкриває в циклі “Числа”, епіграфом до якого взяв рядки з поеми М. Бажана “Число”. М. Бажан подав загальні розмірковування про філософію трактування чисел як кількості будь-чого в їхньому різноманітному семантичному наповненні, фіксуючи як раціонально-фактографічну, так і художньо-символічну функцію чисел. І. Калинець, відштовхуючись від розмірковувань старшого поета, пропонує своє трактування чисел, однак описує свої знання та асоціативні уявлення не про філософію трактування числа загалом, а про конкретні числа (від одного до тринадцяти). Варто принагідно відзначити, що назва збірки І. Калинця, до якої входить обговорюваний цикл (“Тринадцять алогій”), також заангажована на числову символіку, як і багато інших циклів чи окремих творів поета (“Дванадцять змарнованих серпів”, “Дванадцята сумна книжка”, “Семигини”, “Кохання у семи барвах”, “Чотири елегії”, “Дві пісеньки про сине”, “Ч. 109”, “Ч. 3”, “Ч 25” тощо).

Числові кореляти у творчості І. Калинця частково розглядала Л. Мних у дисертаційному дослідженні “Генеза та функціонування числової символіки у поезії ХХ століття”, однак багато аспектів зазначеної проблеми у ліриці І. Калинця не привернули її уваги і не стали предметом дослідження. За мету у даній роботі ставимо студіювання та декодування числової символіки у ліриці І. Калинця як структурного елементу його поетичного світу. У статті розглянемо авторську репрезентацію числообразів лірики поета крізь призму філософського та міфопоетичного спрямування.

У світовій символіці одиниця означає початок буття, відкриття людині духовної сутності, містичний Центр, Вищу силу. Також це число вважалося символом духовної єдності, божественності, прирівнювалося до світла [7, с. 576]. У слов'янській міфології одиницю також шанували як сакральне число, що є початком будь-якого дійства. Великого значення надавалося першому снопу, зжатою у жнива в полі, першому плоду з дерева, першій борозні, прокладеній під час оранки, першому вигонові худоби на пасовиська, першому приплодові худоби, первісткові в сім'ї [8]. І. Калинець у трактування цього числа також вкладає ієратичну семантику. Оскільки

одиниця завжди є початком будь-якого відліку, то, за І. Калинцем, вона є символом першопочатку, перспективи, числом сподівання та надії (“у золотій дині дня / у синій радості ефіру / він створює ласкаву хвилю надії / що набігає на спустошений берег / і відлік пурпурового часу оживає / у мому серці...” [6, с. 284]), на відміну від розмислів І. Світличного та В. Стуса, які асоціювали одиницю з самотністю та самотою: “Параша. Грати. Стіни голі. / І сам ти – Божий перст. Сиди. / І нічогісінько не жди / Із заграбованої волі” [13, с. 34]; “Єси ти сам – з собою в рівень, / один на сотні поколінь...” [14, с. 85]; “Один! Один! Як є – один, один – на цілий світ!!! / І усамітнених годин цей опівнічний лід...” [14, с. 89]. Тут одиничність авторами подається як синонім усамітнення, відмежованості, відгородженості, яка, виокремлюючись із загалу, у своєму найвищому вияві переходить в екзистенційний стан самоти як духовної домінанти. І. Калинець також розвиває цю думку у філософському аспекті, зангажовуючи числа один і два: “одна самотність вічність / а дві се безнадія” [5, с. 145].

Двійка – число з амбівалентним трактуванням. Воно може означати парування, єднання, кохання чи дружбу. Проте двійку можна трактувати і як полярність: Космос/ Хаос, добро/зло, світло/тьма. За І. Калинцем, два також число єднання, (навіть непоєднанного) і розділу, розлуки (навіть нерозлучного). Тобто поет розглядає це число у світлі діалектики боротьби і єдності протилежностей. Варто наголосити, що М. Руденко також часто трактує світ у двоєдності, опираючись на зазначену філософську тезу. У В. Стуса двійка – то філософія екзистенційного вибору, як правило, – між двома антиноміями [1, с. 125].

Трійка як непарне число вважалася негативним символом у античній культурі. Однак у християнській традиції, яка мала вирішальний вплив на формування змісту числової символіки в європейському мистецтві, зокрема літературі, це число означає позитив, іноді навіть сакралізується. Тріадність у багатьох культурах вважається найстійкішим поєднанням, оскільки урівноважує боротьбу протилежностей і символізує начало нового життя (в результаті поєднання жіночого і чоловічого буттєвих начал розпочинається третє). Тріадність І. Калинцем трактується в її класичному позитивному розумінні. Тобто І. Калинець трійку розглядає в християнському пласті культури – сакральне “триєдине божество”: “була собі трійця-пані, / в одну дуду грала, / завощила подзвінячка, / кутя засвітала” [6, 219], а також у фольклорному пласті культури: “А літо йде по літі, поліття, повноліття – / та три шляхи надії заблиснули в мому оці...” [5, с. 98]; “тричі нагою / треба оббігти / щоб не вхопитися хати / як ніч тіла не хапне / забуті богове вогню / Цур і Пек” [5, с. 162]. Вживає І. Калинець це число також на означення перебільшення, помноженості, загострення проблеми, емоційної перенапруги: “О рідна земле, ти не за горбом, / ти тут – одвічно і навечно. / Споконвіків обрала ти гербом / не просто відчай, а тривідчай” [5, с. 326].

В архаїчній свідомості число чотири пов’язувалося з доквіллям, тобто саме четвірка виявилася найбільш адекватною формою вираження організації людського та природного космосу: чотири вікові періоди людини (дитинство,

юність, молодість, старість); чотири пори доби (ранок, день, вечір, ніч); чотири пори року; чотири стани буття пов'язані із сонцем (від зимового сонцестояння до весняного рівнодення, від весняного рівнодення до літнього сонцестояння і т. д.); у циклічності фазових змін місяця, що проявляється у чотирьох квадрах (молодик, повний, старий, новий) [3, с. 41]. Чотири, у розкодуванні І. Калинця, – це знак хреста, який, як відомо, є універсальною емблемою вогню та Сонця ще в дохристиянських віруваннях. Наголошує поет також на четвірці як на знаковій чотирьох сторін світу, що в християнській традиції трактується як всевітнє поширення християнства. Саме таке трактування четвірки неодноразово зустрічаємо й у поезії В. Стуса [3].

П'ять, за І. Калинцем, число дружби і єднання (“ласкавий потиск рук”), а також число єднання чоловічого і жіночого начал (парне і непарне гроно), а відтак число щастя продовження роду.

Шість І. Калинець, як і М. Руденко, розглядає в аспекті біблійно-християнського пласту культури як число недосконалості, а відтак і потроєну шістку (666) – як число підземного князя чи звіра, яке несе зло по землі, і від поступу якого згасає все позитивне: *“хатки віршів розсипаються від одного погляду / в'януть метафори пересажені з горициків”* [6, с. 286].

У давніх семітів число сім відігравало особливу роль, вони клялися цим числом, сакралізували його, тому й у Біблії це число зустрічаємо неодноразово. І. Калинець сімку також трактує у біблійно-християнській культурній традиції, тобто як позитив, згадуючи його в контексті тижня – циклу сотворіння світу, семи барв райдуги (“небесної дуги”), семи звуків гами (звукоряду), сьомого неба (найвища з доступних людині “оболока” неба. На справжньому (восьмому) небі перебуває сам Бог [4, с. 514]), а також семи печаток Апокаліпсису: *“люба / ми обоє / з тобою / це жовтодзюбі // ми не із світу / сього // ми / з неба / сьомого”* [5, с. 88]; *“Серед семи діл милосердя / для тіла / шосте / “ув'язненого відвідати”* [5, с. 337]. Сакралізованою є сімка у вірші “Остання пісенька” І. Калинця: *“– Веселко, Веселко, / чи маєш свого Шевченка? / – А мій Шевченко / сім небесних книг пише / незгасним пером”* [6, с. 234]. Такого ж сакрального змісту набуває сімка і в вірші “Святковий вечір”. Щоправда, у контексті сімки поет зазначає й людські гріхи “семигрішні”: *“зійшли семигоряни / зі семи гір: Семилінько Спанько / Семипокіренко Боязкий / Семілакімець Неситий / Семипияк Бездонник / Семисловоблуд Відступник / Семизаздрець Зависний / а останній (щоб йому не тільки язика, а й рученьки і ніженьки / покрутило) / Семиперекінчик Потурнак // та й похваляються / чий гріх найсемигрішен”* [6, с. 367].

У зображенні знака, що відповідає числу вісім, немає початку й кінця, а відтак це число, як і геометрична фігура коло, у багатьох культурних традиціях трактується як знак вічності, нескінченності буття. І. Калинець також подає вісім як число невмирущості життя, однак не через його графічне зображення, а через мікрообраз “невмирущого Кристалу”, яким маркує співвідносність з молекулярною будовою світу, що свідчить про

глибокі зацікавлення поета сучасними науковими досягненнями в царині природничих наук: *“чому ж не / бачити у хочеш числі смерті / живодив невмирущого Кристалу”* [6, с. 287].

Дев'ять поет також розглядає з позиції різних культурних кодів – праслов'янського (тридев'яте царство), наукового (астрофізичного) – дев'ять сфер (планет сонячної системи), античного – дев'ять муз. Це число у його ліриці асоціативно співвідноситься з великим натхненням у будь-якій креативній сфері, а також з процесом духовного очищення: *“зняться нам біловоди дитинства / колись вони очищувалися на дев'ятому камені / тепер узороч цвілі / на замулених джерелах”* [5, с. 165]

Із числом десять поет пов'язує десяту планету Сонячної системи, яка розпалась на окремі астероїди, а відтак несе в собі великі неприємності для Землі, бомбардуючи її. Ту невідому планету поет називає “Антиземлею”, що пов'язана з “антилюдиною” (натяк на присутність людського фактору у знищенні тієї планети). Тобто число десять поет розглядає в негативному ракурсі: *“чому покликав ти у співучі сфери небес / якусь невідому планету Антиземля / ... / що вкалав ти у голову антилюдини / якою антикровою запалив її безсмертя / десятою дорогою оминаю космічні оркестри / а як упізнати фальшиве звучання серця”* [6, с. 288].

Фразою “десятою дорогою оминаю космічні оркестри” поет маркує полеміку з П. Тичиною, наголошуючи одночасно на негативному трактуванні десятки.

Відштовхуючись від філософії побудови числових вимірів (цифри від одного до десяти є основою для будови будь-якого числа і в певному сенсі являють собою замкнену систему), І. Калинець передає лише свої асоціативні відчуття числа одинадцять, яке він розглядає як вихід за поріг рідного дому у великий світ, тобто подорослішання та пов'язане з ним змішане почуття цікавості, бажання пізнати той світ і страх перед зустріччю з усім невідомим, що існує в ньому: *“несу в крові ляк кроку за поріг / запаморочення пропасті після звичного поля / а я так довго жадав упасти / у медвяні левади твоїх очей”* [6, с. 289].

Числу дванадцять у всі часи відводилася особлива роль через кількість знаків зодіаку. Воно вважалося універсальним числом, оскільки розглядалося як продукт тілесного і духовного єднання та як символ “філософського каменя” [15, с. 228]. У стародавніх легендах, переказах, міфах це число фігурує досить часто. Приміром, у античних міфах про Геракла (він повинен був здійснити дванадцять подвигів). У християнській релігії дванадцять є також знаковим числом: Ісус Христос прийшов до Божого храму, коли йому виповнилося дванадцять років; згодом обрав собі дванадцять апостолів. І. Калинець число дванадцять розглядає в християнській культурній традиції, маркуючи його зв'язок з дванадцяттю Христовими апостолами, яким Він довіряв, на підтримку яких надіявся і, не сподіваючись зради, був щасливий від того: *“з тим словом я ходив між людей / як з монетою ще не випробуваною на зуб”* [6, с. 289]. Однак число дванадцять поет розглядає й у іншій своїй поезії “дванадцятєро вас...”, де також, маркуючи зв'язок цього

числа з християнською культурною традицією, порушує проблему зради і вірності: наголошує на зрадливості багатьох своїх колишніх однодумців, як і на порядності інших, можливо, навіть не знайомих йому: *“дванадцятєро вас / ще дванадцятєро / готові до всього // дванадцять / відвідало мене / вже в перший день // дванадцять інших / уникає мене // дванадцятьох / я перестав помічати // але дванадцять незнайомих / стали вітатися // і ще стільки / хочуть пізнатися / зі мною”* [5, с. 334]. Сакралізація різдвяних страв, про які згадує поет у циклі “Різдвяне алогійне”, підсилюється їхнім числовим компонентом (дванадцять): *“поліг обрус серед сноів – / прослався буйно головою / дванадцятєро зацних страв / махають чарці бородою”* [6, с. 220]. Розглядає І. Калинець число дванадцять і крізь призму знаків зодіаку, демонструючи неабияке знання східної міфології: *“перестриває сонце / дванадцять порадиників / у дванадцяти свічадах / читає свою дорогу // і ми також тягнемось / підгледіти крихту тайни”* [6, с. 253].

Тринадцять поет безпосередньо пов’язує з тайною вечерею, а відтак зі зрадою одного з тринадцяти і відчуттям тієї зради іншого з тих тринадцяти. Отже, це число, у відчуттях поета, має негативне семантичне наповнення: *“бува хтось із потойбік дістанеться / нас тринадцять хвалиться / як то адже звідомляв попередній / що тільки дванадцять навсього”* [5, с. 210].

Трапляються в ліриці І. Калинця й великі числа: сотня, тисяча, мільйон. Вони, як правило, вжиті поетом на означення множинності, багаторазового виконання певної дії, повторюваності, тяглості в часі, перебільшення, емоційної оцінки тощо: *“жінка яка на квітчастому лузі заскоро зрозуміла кохання та / не зрозуміла щастя а я той що переступав тисячу разів і мов / не було тисячу першого не було великого повернення”* [5, с. 210]; *“Що з того, що на Твоїх володіннях може вміститися / тисяча міст і тисяча сіл, навіть ціла Річ Посполита. / Що з того, що за свій посаг можеш придбати ще раз / стільки. Але найцінніше віно – приналежність до / роду. Воно надбання не відламку кількох пращурів. / Воно надбання сотень поколінь, які невідомо звідкіля / з’явилися і невідомо куди прямують із плугом / і мечем, з вірою лісового капища і золотобанного / собору”* [5, с. 257]; *“У тисячний раз / заковуєш мене добровільно // у тисячний раз / віддаєш мене / на гірку поталу, / у нисходиме ізгойство, / на загладу”* [6, с. 501]; *“так ми знаємось / зі сну / що приснився / мільйони років тому”* [5, с. 206].

І. Калинець, розмірковуючи суголосно з М. Бажаном, рядки з поеми якого він взяв за епіграф до свого циклу (“Число”), визначає числа як такі, що по-різному можуть впливати на людську долю, на плин людського життя, чи символізувати певні грані людського буття та небуття, тобто числа не завжди є “пусті, розкриті навстіж”, а часто несуть у собі конкретну суть, мають певне семантичне наповнення та асоціативно співвідносяться з певними знаковими подіями чи іншими явищами локального або світового масштабу. Отже, в осмисленні числової символіки І. Калинець спирається як на знання світової міфології та фольклористики, так і на свої асоціативні відчуття, спостереження, що подекуди перейшли у світоглядні переконання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віват Г. І. Поетика символічного образу в творчості Василя Стуса: дис. ... канд. філ. наук: 10.01.01 / Віват Ганна Іванівна. – Одеса, 2005. – 177 с.
2. Віват Г. І. Семантика числообразів у художньому просторі Миколи Руденка / Ганна Віват // Дивослово. – 2012. – № 1. – С. 51-53.
3. Віват Г. І. Сакральні числа та геометричні фігури як образні засоби (За творчістю Василя Стуса) / Г. Віват // Дивослово – 2006. – №7. – С. 41-43.
4. Войтович В. М. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
5. Калинець І. Зібрання творів у 2 т. / Ігор Калинець. – К.: Факт. Т. 1: Пробуджена муза 2004. – 417 с.
6. Калинець І. Зібр. тв. у 2-х томах. / Ігор Калинець. – К.: Факт. Т. 2: Невольнича муза 2004. – 417 с.
7. Керлот Х. Э. Словарь символов / Х. Э. Керлот / – М.: REFL-book, 1994 – 608 с.
8. Луконіна Т. Б Категорія кількості як елемент духовної культури давніх слов'ян / Т. Б. Луконіна // Слов'янське мовознавство – К.: 1993 – С.23-24.
9. Мних Л. М. Генеза та функціонування числової символіки у поезії ХХ століття: дис. ... канд. філ. наук: 10.01.06 / Л. М. Мних – Донецьк, 2001. – 177 с.
10. Мойсеїв І. К. Логіка семіосфери та числокоди ментальності // Храм української культури. – Кн. 2. – К.: Науковий фольклорно-етнографічний центр “Рідна хата”, 1999. – 353 с.
11. Росінська О. А. Екзистенційна природа символіки в поезії В. Стуса // Дис. ... канд. філ. наук: 10. 01. 06. – Донецьк, 2007. – 218 с.
12. Руденко М. Д. Вибране. Вірші та поеми (1936 – 2002) / Упорядкування, передмова і післямова Талалая Л. М.– К.: Дніпро, 2004. – 800 с.
13. Світличний І. О. У мене тільки слово. / Іван Світличний. – Харків: Фоліо, 1994. – 431 с.
14. Стус В. С. Твори у 4 т. 6 кн. (з додатковими 2 т. 3 кн.). Т. 1: кн. 1. – Львів: Видавнича спілка “Просвіта”, 1994. – 432 с.
15. Шевців Г. М. Елементи числової символіки в “Поезії і правді” Й.-В. Гете / Г. М. Шевців // Вісник Житомирського державного університету. Вип. 45. Філологічні науки. – Житомир, 2009 – С.226-230.

Анотація

Віват Г. І. Символіка числообразів у ліриці Ігоря Калинця.

У статті зроблено спробу вивчити та розкодувати числову символіку поетичного світу Ігоря Калинця. Розглянуто репрезентацію мірності світу через числові образи поета і осмислення ним семантики чисел крізь призму філософії та релігії різних культурних традицій. На підставі аналізу числових кодів у ліриці Ігоря Калинця зроблено висновок про те, що поет розглядає числову символіку в основному у християнській культурній традиції, хоч і

подає її згідно зі власними асоціативними відчуттями та світоглядними переконаннями.

Ключові слова: числа, символ, сакралізація, культурний код, християнська культурна традиція.

Анотація

Виват А. И. Символика числообразов в лирике Игоря Калинца.

В статті зроблена спроба вивчити і декодувати числову символіку поетичного світа Ігоря Калинца. Розглянуто репрезентацію мірності світа через числові образи поета і осмислення їм семантики чисел скрозь призму філософії і релігії різних культурних традицій. На основі аналізу числових кодів в лириці Ігоря Калинца зроблено висновок про те, що поет розглядає числову символіку в основному в християнській культурній традиції, хоча і подає її відповідно до своїх асоціативних відчуттів і світоглядних переконань.

Ключевые слова: числа, символ, сакрализация, культурный код, христианская культурная традиция.

Summary

Vivat G. I. Numeral symbols images in the poems of Igor Kalinetc.

In the article there is made an attempt to learn and decipher numeral symbols poetry world of Igor Kalinetc. Was discern representations measurements of world across numeral images of the poet and comprehending him semantics numerals across philosophical and religion prism of different culture traditions. It was determined that poet discern numeral symbols is form the basis of the Christianity culture traditions, although present it in harmony with own associative feeling and the poet's world outlook.

Keywords: numerals, symbol, made sacral, culture cod, Christianity culture traditions.